تحقیقات کمّی و کیفی: مناقشه ای بیهوده[1]

عزت الله نادری[2] مریم سیف نراقی[3]

تاریخ دریافت: 1398/10/22 تاریخ پذیرش: 1398/12/25

چکیده

مناقشه ای که در این ایام در خصوص تحقیقات کمّی و کیفی، در مجالس علمی به میان آمده است، حاصل مستقل پنداشتن این دو مرحله از یکدیگر است، در حالیکه امر تحقیق مستلزم همگرائی بین این دو می باشد. مقاله پیش رو با توضیحاتی شفاف و با مصادیقی مستند سعی دارد پراکندگی ها در مبحث تحقیقات کمّی، کیفی و آمیخته را کاهش دهد تا بلکه آنچه شایسته فعل تحقیق به عنوان تنها راهکار در اختیار عالم برای حفظ اعلمیت و مرجعیتش می باشد، متجلی شود.

واژه های اصلی: تحقیق کمی، تحقیق کیفی، تحقیق آمیخته، مناقشه، عالم

مقدمه

چند صباحی است، هر ازگاه، مناقشاتی در خصوص تحقیقات کمّی و کیفی در متون مرتبط با تحقیق ملاحظه می شود. برخی افراد تلاش دارند، تحقیقات کمّی را ویژه علوم فیزیکی و تحقیقات کیفی را مختص علوم انسانی قلمداد کنند. به طوریکه محقق را در تحقیقات کیفی، "بازیگر" و در تحقیقات کمّی "تماشاگر" میدانند[4].

---

[1] اصل این مقاله به زبان انگلیسی در ماه می ۲۰۱۷ میلادی به آدرس: Journal of Trauma and Treatment, Volume6,Issue5 چاپ شده است. از این تاریخ تاکنون (دسامبر ۲۰۱۹) این مقاله مورد توجه و تقدیر بیش از هجده هیات تحریریه مجلات معتبر بین المللی قرار گرفته است.

[2] عضو وابسته فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران و استاد دانشگاه های: تربیت معلم (خوارزمی)، آزاد اسلامی: واحد علوم و تحقیقات، دیکن استرالیا

[3] استاد دانشگاه های: علامه طباطبایی، آزاد اسلامی: واحد علوم و تحقیقات، دیکن استرالیا

[4] سروش، عبدالکریم (۱۳۸۰)

بعضی دیگر بهره گیری از ریاضی و آمار در تحقیقات را کمّی گرایی میشمارند و اینگونه تفکر را اثبات گرایی تلقی می کنند و آن را مذموم و ناروا می پندارند[۵]؛ در حالیکه اگر تلاش نکنیم مفاهیم ریاضی و به تبع آن آمار را درک کنیم، حتی در امور روزمره، ناچار از جعل افسانه هستیم. برای مثال، اگر در جاده ای مار پیچی با بهره گیری از ریاضی به محاسبه و برآورد سرعت وسیله نقلیه متناسب با زاویه شیب جاده و وزن وسیله نپردازیم، به احتمال زیاد حوادث حاصل از نیروی گریز از مرکز در این جاده را به شیطان و ارواح خبیثه منتسب می کنیم.

در ادامه توجه به پیامی از مرحوم مریم میرزاخانی بجاست که می گوید: «من از نسلی خوش اقبال بودم که توانست در شرایط ثبات پس از جنگ، تحصیل کند و به دبیرستانی خوب برود و به موضوع مورد علاقه اش یعنی ریاضیات بپردازد.» با اندکی ژرف اندیشی، در میابیم که این رضایت، عمدتا حاصل چشیدن طعم زندگی در عالم ایده آل و متعالی ریاضیات یعنی عالم کیفیات مجرد و سراسر هیجان انگیز است. در این معنا، ریاضیات جان و جوهره کل هستی است و زوال و نیستی در آن راهی ندارد. در مقابل انسان هایی هستند که قادر به درک این معنا از ریاضیات نیستند و در بهترین حالت پای بند مجموعه ای از کمیّات تقلیل یافته اند و ریاضیات و اعداد آن را علمی میدانند که تنها در شمردن امکانات و ویژگی هایشان به کار می آید[۶].

در سال های اخیر نیز ظاهرا برای رفع مناقشات موجود، گروهی پیشنهاد تحقیقات آمیخته یا ترکیبی را مطرح نموده اند. حتی در پاره ای موارد چنین می نویسند: " در بحث از روش های پژوهش عنایت به حرکت بشر از روش های سازمان نیافته به روش های کمّی، از کمّی به روش های کیفی و سپس روی آوردن به روش های ترکیبی و آمیخته، حائز توجه است.[۷]" یا در مواردی دیگر، همکارانی عقیده دارند: "...تحقیق آمیخته در یک رشد نسبتا تند و ناگهانی .... به عنوان روشی که قبلا وجود نداشته است، موقعیت و جایگاه رسمی خود را کسب نموده و توسط مجموعه ای از متخصصان و روش شناسان در رشته های مختلف استفاده می شود. این روش تحقیق در روند توسعه و دستیابی به هویتی مشخص در مقایسه با سایر رویکردهای تحقیقاتی در علوم اجتماعی و انسانی عملا به عنوان شق سومی از روش تحقیق تلقی شده است.[۸]"

باید اذعان داشت، همگی این نوع برداشتها و نظرها ناشی از کم توجهی به مفهوم و ماهیت "تحقیق علمی" است. زیرا حسب آنچه در طول تاریخ به عنوان "تحقیق" برای بشر مطرح بوده و مقبول افتاده است، همانا "جستجوی حقیقت" و "دست یازیدن به کنه امور" میباشد. از سویی دیگر، این امر برای انسان های آزاده ای که دستشان از عالم غیب دور است و در زمینه ای ویژه از معارف بشری معرفتی دارند، تنها به مدد بهره گیری از

---

[۵] فصلنامه نوآوری های آموزشی (شماره ۲۱، سال ۱۳۸۶) اغلب مقالات

[۶] برای مطالعه بیشتر به آدرس http://www.donya-e-eQtesad.com/Falt (شماره ۳۲۳۶۹۲۱ مورخ ۹۶/۵/۱) مراجعه شود.

[۷] باقری، خسرو و همکاران (دیباچه، پژوهشکده ۱۳۹۸)

[8] Tashakkori ,A.and C.Teddlie (2010)

خرد ناب[۹] تا حدودی مقدور می باشد، بدین معنی که آنان به بخشی از حقایق یا جلوه هایی از آن نزدیک می شوند. به عبارت دیگر، بدیهی است هر مرجع و عالمی در حوزه محدودی از آگاهی ها که دانایی دارد، برای حفظ و استمرار مرجعیت خویش ناگزیر از انجام تحقیق جهت یافتن پاسخ به سوالها یا دستیابی به راه حل برای مسائلی است که در مسیر رشد و شدنش بر وی عارض می شود.

جمع بندی

بنابراین، تحقیق یا همان راه و شیوه دست یازیدن به کنه امور "کارو پیشه عالم" است و کلیت این راه و روش در همه معارف بشری و در طول تاریخ نزد همه علما واحد بوده و تنها موضوع و محتوای مورد کاوش، تفاوت دارد. زیرا همان گونه که اشاره رفت این راه و روش برخوردار از ویژگی های جهان شمول خرد ناب است و به عنوان یک فعالیت مرکب شامل مجموعه ای از فعالیت ها است که هریک مکمل دیگری و در امتداد آن است. برای مثال، تحقیق در هر حوزه ای از حوزه های دانایی از آنجا آغاز میشود که فاعل آن در مسیر دانائی اش متوجه نادانی ویژه ای شده است[۱۰].

محقق در نخستین فعالیت بعد از جرقه اولیه، ناگزیر است در حوزه معرفتی خویش به جستجو بپردازد و جایگاه و موقعیت این مقوله را در وادی همین دانایی معلوم دارد. به عبارت دیگر، به مطالعه آنچه "ادبیات موضوع تحقیق[۱۱]" یا "پیشینه و سابقه[۱۲]" یا "چهارچوب نظری موضوع تحقیق[۱۳]" شهرت دارد، مبادرت کند. این چنین مطالعه در خصوص موضوع تحقیق فواید بسیاری دارد[۱۴] ، از جمله به محقق کمک میکند تا بتواند هدف ها یا فرض ها یا سوالهای ویژه تحقیق خود را ضمن پیوستگی با ادبیات موضوع تحقیق و از سویی با عنایت به امکانات خویش، صراحت بخشد. محقق بعد از این اقدام و دریافت فهم و درک درستی از موضوع تحقیق که اصطلاحا "بیان موضوع یا مساله[۱۵]" نامیده می شود و در آن محقق بایستی به سادگی و با شفافیت تمیز خود از متغییرهای موضوع تحقیق و نیز مرادش از مطالعه آنها را آشکار سازد و مستند و عالمانه لزوم انجام تحقیق

---

[۹] خرد ناب (Pure wisdom) با عقل حسابگر تفاوت دارد و در این خرد، خوش آمدنها و بد آمدنها راهی ندارد و عقل از هر گونه شائبه ای به دور است.

[۱۰] نیک میدانیم که "درک نادانی بر مبنای درک دانایی" حاصل می آید.

[11] Review of literatures

[12] Background of the topic or introduction to the topic

[13] Theoretical prospect or theoretical orientation of the topic

[۱۴] نادری، سیف نراقی (۱۳۹۷)

[15] Statement of the problem

حاضر را توجیه کند. آنگاه با توجه به ماهیت موضوع و هدف ها یا سوال ها یا فرض های برگرفته از آن که ممکن است "کاربردی" یا "بنیادی" یا "عملی" باشد و نیز امکانات، زمان، توانمندی ها، ویژگی های جامعه آماری یا بستر تحقیق و ... یکی از روش ها یا شیوه های انجام تحقیق (توصیفی، تاریخی .... تجربی)[۱۶] را انتخاب کند و انتخاب خود را مستند نماید. سپس به لحاظ ویژگی های بستر تحقیق یا جامعه آماری[۱۷] آن، ممکن است در پاره ای موارد به تعیین حجم یا اندازه نمونه و نحوه گزینش آنها اندیشه کند و یا در برخی موارد، این امر را به زمان جمع آوری داده ها از جامعه آماری مورد نظر و پس از رسیدن به اشباع داده ها موکول نماید.

به هر حال، محقق بعد از این مرحله ناگزیر از تفکر درباره داده های تحقیق در راستای بررسی هدف ها یا آزمودن فرض ها یا پاسخ دهی به سوال ها از نمونه ای است که به یکی از دو شکل یاد شده انتخاب می شود.

در ادامه بحث و در خصوص داده ها در تحقیق توجه به نکات زیر ضروری است:

- هیچ تحقیقی بدون داده قابل تصور نیست.
- در برخی از تحقیقات داده ها در خصوص پاسخ دهی به سوال ها یا آزمودن فرض ها یا بررسی هدف های تحقیق وجود ندارد. لذا محقق باید آنها را تولید و ایجاد کند، مانند آنچه در تحقیقات تجربی انجام میشود.
- در پاره ای دیگر از تحقیقات، برای پاسخ دهی به سوال ها یا رسیدن به هدف ها یا آزمودن فرض ها، داده ها وجود دارند، لذا محقق بایستی با تمهیداتی آنها را اخذ و جمع آوری کند.
- در بعضی دیگر از تحقیقات، محقق با مجموعه ای از داده های انبار شده مواجه است که خود در جمع آوری و انباشت آنها هیچ نقشی نداشته است، مانند آنچه که هر روز یا هر هفته یا هر ماه ... در حافظه سیستم های نگهداری داده ها در فروشگاه ها یا سازمان ها انباشت می شود.

اکنون بدیهی است، محقق برای سامان دهی و آرایش این داده ها که از یکی از طرق فوق الذکر فراهم آمده است، بایستی راه و روشی پیش گیرد. این راه و روش، همان راه و روشی است که بشر طی قرن ها برای دستیابی به هدف هایی چون: کاهش هزینه امور، سرعت بخشیدن به آنها، افزایش دقت در آنها، فراگیرتر کردن فهم آنها و ... به معرفی مفاهیمی چون ساماندهی، نظم و ترتیب، دسته بندی، بزرگی و کوچکی، تقدم و تأخر و نیز ابداع

[۱۶] نادری، سیف نراقی (۱۳۹۷)

[17] Statistical population

اعداد و در ادامه، عملیات بر اعداد تحت عنوان "ریاضی" و نهایتا شاخه ای از آن به نام "آمار"، جمع بندی و مبادرت نموده است.

بنابراین ملاحظه می شود، تحقیق به عنوان تنها راهکار در اختیار عالم برای حفظ اعلمیت و مرجعیت وی از آغاز عملی مرکب و آمیخته بوده و اجرای آن در گستره جهانی برخوردار از قواعد روشن و آشکاری چون نظام مندی، برنامه ریزی، با دقت عمل کردن، حوصله مندی، رعایت انصاف، رعایت اختصار یا تخصصی عمل کردن و ... است که همگی آنها ضمن هماهنگی با فطرت و خرد ناب انسان ها فارغ از قید مرزهای جغرافیایی، طی قرون متمادی مقبول بوده و خواهد بود. حال اگر این قواعد در جریان تحقیق بر اثر سهل انگاری و غفلت یا امیال و اغراض شخصی مراعات نشود، به طور طبیعی کیفیت تحقیق و به تبع آن کیفیت محصولش یعنی "علم" به مخاطره می افتاد و پیامد چنین تحقیقاتی ضایعات فرهنگی و اقتصادی است.

منابع:

۱. باقری، خسرو و همکاران (۱۳۹۸) "رویکردها و روش های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت" تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری
۲. فصلنامه نوآوری های آموزشی (پاییز ۱۳۸۶، سال ششم، شماره ۲۱) ویژه نامه نوآوری در روش شناسی پژوهش" تهران: موسسه پژوهشی و برنامه ریزی درسی و نوآوری های آموزشی
۳. سروش، عبدالکریم (۱۳۸۰) "تفرج صنع" (چاپ پنجم) تهران: موسسه فرهنگی صراط
۴. نادری، عزت الله و سیف نراقی، مریم (تجدیدنظر اول: ۱۳۹۷) "غفلتها و کاستی ها در تحقیقات و مصادیق آنها" (فارسی-انگلیسی). تهران: نشر ارسباران
۵. نادری، عزت الله و سیف نراقی، مریم (۱۳۹۷) "روش های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی" (ویرایش ششم). تهران: نشر ارسباران
6. Tashakkori, A. and Teddlie C. (2010) “Epilogue: current developments and emerging trends in integrated research methodology” , in sage Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research, Tashakkori, A. and Teddlie C.(Eds) 2010, Sage, California, pp 803-826

Abstract

Quantitative or Qualitative Research: A Futile Dispute

Ezatolah Naderi Maryam Seifnaraghi

This article seeks to decrease discrepancies on the disputes about quantitative, qualitative, and mixed method research, using clear explanations and drawing on well-evidenced examples. All in the hope that it might do justice to a better understanding of the act of research as the sole approach available to any scholar for the protection of their preferentiality and authoritativeness.

Key Words: Quantitative Research, Qualitative Research, Mixed Research, Dispute, Scholar